

המפץ הגדול

של

האי-שוויון בישראל

ד"ר שלמה סבירסקי

מרכז אדוה

מידע על שוויון וצדק חברתי בישראל

טלפון: 03-5608871 | www.adva.org | contact@adva.org

צוות מרכז אדוה

מנהל: ד"ר יובל לבנת
מנהלת קשרי קהילה: ברברה סבירסקי
מנהל אקדמי: ד"ר שלמה סבירסקי
רכזת מחקר: אתי קונור-אטיאס
מנהלת תחום מגדר: ד"ר יעל חסון
רכזת הדרכה ועבודה קהילתית: חן קרסניצקי
חוקר: ירון הופמן-דישון
חוקרת: ד"ר שני בר און-ממן
חוקר: מקס גרובמן
חוקרת: ד"ר פהימה עבאס
חוקרת: תהילה שרעבי
מנהלת משרד וקשרי עיתונות: מירה אופנהיים
קריאייטיב וגרפיקה: ליטל ביטון
פיתוח משאבים: אפרת יערי

הוועד המנהל

פרופ' יוסי דהאן, יו"ר
גב' גילברט פינקל, גזברית
פרופ' איסמעיל אבו-סעד
ד"ר חדוה איל
פרופ' ניצה ברקוביץ
ד"ר מייסלון דלאשה
פרופ' אורן יפתחאל
ד"ר תוויבה מג'דוב
פרופ' שושנה מדמוני
פרופ' ריקי סויה
פרופ' דני פילק
פרופ' רחל קלוש
פרופ' אורי רם
עו"ד עולא שתיווי
ד"ר גילי תמיר

ועדת ביקורת

גב' רותי גור
גב' חדוה ישכר

המפץ הגדול של האי-שוויון בישראל

- 03** המפץ הגדול של האי-שוויון בישראל
אשכנזים 06 // פלסטינים 09 // יהודי ערב 11 // המדינה ואנחנו 13
- 15** אי-שוויון: שני מעמדות? שלושה? ואולי ארבעה?
- 19** אי-שוויון: הלמ"ס לא סופרת את העושר
- 22** אי-שוויון בחלל

מחבר המסמך: ד"ר שלמה סבירסקי

גרפיקה: ליטל ביטון

תמונות ששימשו לכריכה:

מחנה אוהלים של פליטים יהודים "סומייל" | הנס פין לע"מ
עולה חדשה ותינוקה ממתנינים להיכנס למעברה באיזור המרכז | הנס פין, לע"מ
פליטים פלסטינים צועדים מהגליל | Fred Csasznik, ויקיפדיה
בנק ישראל בירושלים | ד"ר אבישי טייכר, ויקיפדיה
מגדלי אקירוב | שאולה הייטנר, ויקיפדיה
שרידי הכפר קולה, יער קולה | ליטל ביטון

המפץ הגדול של האי־שוויון בישראל

לכאורה, תמונת האי־שוויון המצטיירת מן השיח האי־שוויון המצטייר בישראל היא די ברורה ודי מוסכמת: בקווים גסים, האשכנזים למעלה, המזרחים מתחתם והערבים מתחת למזרחים. איך זה קרה? דומה שבשיח הציבורי, גם זה לכאורה די ברור ודי מוסכם: תרבות, כמובן. "המזרחים ועוד יותר מכך הערבים מתקשים לתפקד בישראל המודרנית כי הם באו מארצות נחשלות בעלות תרבויות לא מודרניות". ניתוחים מבוססי תרבות רווחו עד לא מכבר גם בשיח האקדמי. אחד הניסוחים החריפים ביותר של תשובה שכזאת ניתן בשנות ה־1960 על ידי הסוציולוגית רבקה בר יוסף,¹ שכתבה כי עולי ארצות ערב צריכים לעבור דה־

לכאורה, תמונת האי־שוויון המצטיירת מן השיח הציבורי בישראל היא די ברורה ודי מוסכמת: בקווים גסים, האשכנזים למעלה, המזרחים מתחתם והערבים מתחת למזרחים.

איך זה קרה? דומה שבשיח הציבורי, גם זה לכאורה די ברור ודי מוסכם: תרבות, כמובן. "המזרחים ועוד יותר מכך הערבים מתקשים לתפקד בישראל המודרנית כי הם באו מארצות נחשלות בעלות תרבויות לא מודרניות". ניתוחים מבוססי תרבות רווחו עד לא מכבר גם בשיח האקדמי. אחד הניסוחים החריפים ביותר של תשובה שכזאת ניתן בשנות ה־1960 על ידי הסוציולוגית רבקה בר יוסף,¹ שכתבה כי עולי ארצות ערב צריכים לעבור דה־

סוציאליזציה, דהיינו, מחיקה של תרבותם המזרחית־ערבית ורה־סוציאליזציה, דהיינו החלפתה בתרבות המערבית־אירופית. הסברים מבוססי הבדלים ציביליזציוניים דומים הציע לפניה איש החינוך קרל פרנקנשטיין.² ואם הדברים חלים על יהודים יוצאי ארצות ערב, בוודאי שהם חלים גם על הערבים עצמם, כולל הפלסטינים.

רבים ובתוכם הח"מ הצענו הסברים אחרים. בספרי **לא נחשלים אלא מנוחשלים** ובעבודות נוספות ניסיתי לבחון בעין ביקורתית את הטענות הללו והצעתי הסבר חלופי, המדגיש תהליכים מקומיים – בישראל – של ניחשול. מזרחים לא הגיעו לישראל כמזרחים

1 Rivka Bar-Yosef".1968. Desocialization and Resocialization :the adjustment process of immigrants".International Migration Review.3(2) .

2 פרנקנשטיין, קרל. 1972. שחרור החשיבה מכבליה: שיקום האינטליגנציה של מתגרים טעוני־טיפוח – ניסוי וניתוחו. האוניברסיטה העברית, בית הספר לחינוך.

**זהו המפץ הגדול של
האי־שוויון בישראל.
ללא הבנה של
אירועים היסטוריים
אלה קשה להבין את
הבנייתה המהירה של
היררכיה מעמדית
אשר בצורה זו או
אחרת ניכרת היטב
עד עצם היום הזה.**

אלא כיהודים "בני עדות המזרח" ומה שהפך אותם למזרחים הוא העובדה שרובם ככולם, מי יותר ומי פחות, חוו בישראל תהליכים דומים של ניחשול ובהם פריפריאליזציה, פרולטריזציה והסללה.

כאן אני מבקש להצביע, בקווים גסים, על כמה מן התהפוכות ההיסטוריות שעברו על שלוש קבוצות־המוצא ואשר הוליכו למפגש המשולש. בתוך זמן קצר ביותר, שנים ספורות, התרחשו אירועים דרמטיים שהציבו את שלוש הקבוצות הנ"ל על שלבים שונים של סולם מעמדי משותף: מלחמת העולם השנייה, השמדת יהדות אירופה, המלחמה היהודית־פלסטינית ב־1948, העקירה המאסיבית ולעתים בהולה של קהילות יהודיות שלמות ממדינות ערב, הבריחה וההברחה של מרבית הפלסטינים אל מעבר לגבול.

לא פחות חשוב: ב־1948 אחת משלוש הקהילות הנ"ל "הצטיידה" במדינה.

זהו המפץ הגדול של האי־שוויון בישראל. ללא הבנה של אירועים היסטוריים אלה קשה להבין את הבנייתה המהירה של היררכיה מעמדית אשר בצורה זו או אחרת ניכרת היטב עד עצם היום הזה.

האשכנזים הישראליים³ – וכוונתי לדור הקמת המדינה – לא נולדו אל תוך השלבים העליונים של הסולם החברתי־כלכלי המודרני: הם באו לפלסטינה מקהילות־מיעוט מזרח־אירופיות מודרות וחבוטות וגם בפלסטינה היו עד 1948 קהילות־מיעוט שחיה לצד רוב פלסטיני ותחת שלטון אימפריאלי – תחילה עות'מאני ומאוחר יותר בריטי. הניצחון במלחמה ב־1948 העניק ליהודים הוותיקים יוצאי אירופה כלים ויכולות מעבר לאלה שעמדו לרשותם עד אז ואשר עתה סייעו לבסס את מעמדם בראשו של הסולם המעמדי בישראל.

יהודי ארצות ערב היו בדרך כלל מעורים היטב במרחב תרבותי וכלכלי ערבי־מוסלמי שבו חיו מאות ואף אלפי

3 קטיגוריה פוליטית־כלכלית המתיחסת ליהודים יוצאי אירופה בישראל ולא בהכרח ליהודים יוצאי אירופה באשר הם, ונושאת משמעות בעיקר בהנגדה לקטיגוריה "מזרחים".

בסוף 1951 ירד מספר הפלסטינים במדינת ישראל ל-932,000 נפש בעוד שהיהודים הפכו לרוב עם 1.350 מיליון נפש, כמספר הפלסטינים לפני המלחמה.

שנים ואשר כלל גם את פלסטינה, אך מבלי שזו תהפוך למשאת נפש קולקטיבית מעשית. השמדת יהדות אירופה – שהיתה העתודה העיקרית של התנועה הציונית – הפכה את יהודי ערב ליעד לגיוס ציוני, בעוד שהמלחמה ב-1948 סיכנה את הקיום היהודי בארצות ערב. יהודים אלה מצאו עצמם נעקרים ומגיעים לישראל כשהם חסרי כל ונעדרי יכולת מיקוח קולקטיבית.

הפלסטינים, שב-1948 היו עדיין רוב באוכלוסיית הארץ, הפסידו במלחמה את ארצם ואת הונם העיקרי – הקרקעות. רובם הוברחו או ברחו והפכו לפליטים חסרי כל; רבים באו תחת שלטון צבאי ישראלי ב-1967. אלה שנשארו בתחומי ישראל – "ערביי 1948" – הפכו למיעוט מדוכא ועני.

בשיח ההיסטוריוני והסוציולוגי, ההבנייה של מבנים חברתיים כדוגמת מעמדות נתפסת בדרך כלל כתהליך היסטורי רב-דורי. במקרה שלנו, דומה כי היה זה תהליך קצרצר, כאילו נחתו כאן בתוך שנים ספורות מאות אלפי

אזרחים חדשים כשכל אחד ואחת מהם נושא על מצחו אחת משלוש מדבקות: "עשירונים גבוהים", "עשירוני ביניים" ו"עשירונים נמוכים".

מבנה מעמדי מן המוכן.

כמובן ששורשי הסיפור קדמו ל-1948. אך אותה שנה מסמנת נקודת מפנה דרמטית. די אם נסתכל על הנתונים הדמוגרפיים: בתחילת אותה שנה היו הפלסטינים קהילת הרוב בפלסטינה המנדטורית, עם 1.37 מיליון נפש, אל מול קהילת מיעוט יהודית שמנתה 650 אלף נפש. בסוף 1951 ירד מספר הפלסטינים במדינת ישראל ל-932,000 נפש בעוד שהיהודים הפכו לרוב עם 1.350 מיליון נפש, כמספר הפלסטינים לפני המלחמה.

התנועה הציונית התגבשה בעידן של פריחת הלאומיות באירופה. היה זה במקביל גם עידן שבו מעמדן של רבות מן הקהילות היהודיות שם חוו משברים קשים – במזרח היבשת, משבר כלכלי עמוק לצד פוגרומים אכזריים ובמערב, קשיי אינטגרציה ואנטישמיות פוליטית. רבים בחרו להגר – למערב אירופה תחילה ולאמריקה מאוחר יותר. רבים אחרים הפכו לפעילים בתנועות שינוי בארצותיהם. אבל חלק קטן מתוך המהגרים הוקסם על ידי הרעיון של תחייה לאומית כדוגמת זו שהתרחשה באותם ימים בסביבתם. אלה בחרו במה שניתן לכנות במונח הלקוח מעולם העסקים – “מיזם” של הקמת מדינה. מדינה במובן של צורת התארגנות קולקטיבית שהפכה “כרטיס ביקור” הכרחי בעידן של התפרקות האימפריות והמירוץ אחר כלכלה תעשייתית ורמת חיים מערבית. מדינה במובן של ארגון קולקטיבי שבידו כלים היכולים לקדם את האינטרסים הקיומיים והכלכליים של מייסדיה.

מצוידים ב“חזון עסקי” (מדינת היהודים של הרצל), ב“דירקטוריון” (הקונגרסים הציוניים) וברשיון עסקי (הצהרת בלפור והמנדט הבריטי מטעם חבר הלאומים), הם התחילו בהנחת היסודות למדינה עצמאית, מה שזכה לכינוי “מדינה בדרך”. המיזם הצליח למעלה מן המשוער וב־1947 זכו האשכנזים – הציונים הוותיקים יוצאי אירופה – בהסכמת האו”ם להקים מדינה ריבונית על חלק משטחה של הארץ, כאשר החלק השני הוקצה לפלסטינים. אלה האחרונים, שהיו כאמור רוב, התנגדו באופן טבעי למסירת חלק מאדמת הארץ לצורך הקמת מדינה יהודית ויצאו למלחמה, בהנחה שצבאות מדינות ערב השכנות יבואו לעזרתם ויביסו את היהודים. אלא שהיהודים זכו להכרה מהירה מארצות הברית ומברית המועצות, דבר שהקנה להם רווח מיידי, כולל ככל הנראה מניעת קריסתו המוקדמת של המיזם, כפי שניתן ללמוד מן הדברים שלהלן:

**חלק קטן מתוך
המהגרים הוקסם על
ידי הרעיון של תחייה
לאומית כדוגמת זו
שהתרחשה באותם
ימים בסביבתם. אלה
בחרו במה שניתן
לכנות במונח הלקוח
מעולם העסקים –
“מיזם” של
הקמת מדינה.**

”ערב צאתם של אחרוני החיילים הבריטים הכריז בן גוריון על הקמת מדינת ישראל, וצבאות ערב פלשו לשטחה. מיד אחרי ההכרזה על הקמת ישראל הודיעה ארצות הברית על הכרה במדינה... יומיים לאחר מכן הודיעה גם ברית המועצות שהיא מכירה בישראל. להכרה הצטרפו עוד שורה של מדינות... היסטוריונים חלוקים בהערכות שלהם ביחס להשפעה שהיתה להכרה הבינלאומית על הקרבות, אך אין ספק שהמדינאים הערבים לא יכלו להתעלם מכך שעתה הם תוקפים ישות מדינית שהיא לגיטימית בעיני שתי המעצמות הגדולות ורבות ממדינות העולם... עבדאללה, מלך עבר הירדן... הבטיח שלא יתפוס שטחים שעל פי החלוקה נועדו למדינה היהודית... הטור העיקרי של הצבא המצרי עצר את התקדמותו ליד העיר איסדוד (אשדוד)... בדיוק במקום שבה נקבע גבול המדינה היהודית..”⁴

היזמים הציוניים, מצוידים בסמכויות של מדינה, התחילו בהפיכת ”המדינה בדרך” למדינה של ממש. הם עשו שימוש בכוחה של המדינה כדי להניח יד על ההון הגדול הראשון – אדמות, מבנים ומפעלים של הפלסטינים שבמהלך הלחימה ברחו או הוברחו אל מעבר לגבול. אם עד אז התקשתה התנועה הציונית בגיוס כספים, הסטטוס החדש של מדינה איפשר לראשי המיזם לפנות לקבלת סיוע אל מדינות שוות-סטטוס ובראשן גרמניה וארצות הברית. המדינה הקימה מאות נקודות יישוב ויזמה פרויקטי תשתית גדולים כדוגמת המוביל הארצי. היא גם יזמה, רכשה או הלאימה מפעלים כלכליים שאיפשרו לה לספק תעסוקה במצב שבו ההון הפרטי היה מצומצם מאוד (the entrepreneurial state).⁵ אל מפעלים אלה יש להוסיף את המנגנונים המדינתיים שצריך היה לאייש – עובדי/ות המשרדים הממשלתיים, הצבא, המשטרה, הרשויות המקומיות ועוד ועוד. כל אלה הפכו בן לילה את ”הוותיקים” יוצאי העיירות המזרח-אירופיות העניות למה שהסוציולוגים שולה כרמי והנרי רוזנפלד כינו בשם ”מעמד בינוני יציר המדינה”.⁶ מעמד בינוני שברבות

היזמים הציוניים, מצוידים בסמכויות של מדינה, התחילו בהפיכת ”המדינה בדרך” למדינה של ממש. הם עשו שימוש בכוחה של המדינה כדי להניח יד על ההון הגדול הראשון – אדמות, מבנים ומפעלים של הפלסטינים שבמהלך הלחימה ברחו או הוברחו אל מעבר לגבול.

4 רובינשטיין, דני. 2022. מדוע לא דפקתם על דפנות המכלית? ע'סען כנפאני, סופר הגלות. תל אביב: ספרי עליית הגג.

5 Mazzucato, Mariana. 2013. The Entrepreneurial State. Ondon: Anthem.

6 כרמי, שולה והנרי רוזנפלד. 1979. ”ניכוס אמצעים ציבוריים ומעמד בינוני יציר המדינה.” חיפה: מחברות למחקר ולביקורת.

ב־1948, כשהם מצוידים בסטטוס של מדינה, הם יכלו לקבוע מי יימנה עם אזרחיה. המדינה סגרה את הגבול בפני מאות אלפי עקורים פלסטיניים שרצו לחזור לבתיהם ופתחה אותו בפני מאות אלפי יהודים מארצות ערב. להלן נפנה אל שתי קבוצות אלה.

הימים הוליד את העשירון העליון, שהוליד את המאון העליון שהוליד את האלפיון העליון.⁷

יורי סלזקין⁸ כינה את המאה ה־20 “המאה היהודית”, כשהוא עוקב אחר דרכם ההיסטורית של שלושה זרמים דמוגרפיים יהודיים שמוצאם מתחום המושב היהודי במזרח אירופה – אלה שהיגרו לאמריקה, אלה שבחרו בפרויקט הסובייטי ואלה שבחרו בפרויקט הציוני. לדעתו, אלה שבחרו בנתיב האמריקני עשו את הבחירה החכמה ביותר. בזאת אני חולק עליו: אמנם, מצבם החומרי של יהודי אמריקה מצוין – מה שאיפשר להם לסייע במימון המיזם הציוני כמו גם לתמוך במשך שנים בקרוביהם בישראל, אבל מצבם של קרובים אלה משופר היום ללא הכר והם מזמן כבר לא זקוקים לחבילות care. יתרה מזאת, ישראל נמנית כיום עם מועדון המדינות המבוססות בעולם (OECD) כאשר בתוכה, צאצאי יהודי תחום המושב ניצבים בראש הפירמידה.

והם “בעלים” של מדינה.

7 שהוא לא בהכרח על טהרת האשכנזים אך כן על טהרת היהודים.

8 Slezkine, Yuri. The Jewish Century. 2004. Princeton: Princeton University Press

ב־1948, כשהם מצוידים בסטטוס של מדינה, הם יכלו לקבוע מי יימנה עם אזרחיה. המדינה סגרה את הגבול בפני מאות אלפי עקורים פלסטיניים שרצו לחזור לבתיהם ופתחה אותו בפני מאות אלפי יהודים מארצות ערב. להלן נפנה אל שתי קבוצות אלה.

פלסטינים

גל הלאומיות לא היה מוגבל לאירופה; הוא שטף גם את ארצות ערב. אלא שכאן הוא התחיל כלאומיות כלל-ערבית שנועדה לקום על הריסותיה של האימפריה העות'מאנית המתערערת. המדינות הערביות המוכרות לנו כיום עוצבו מאוחר יותר, בין השאר על ידי המעצמות הקולוניאליות האירופיות. התושבים הפלסטיניים של הארץ ראו עצמם כחלק מן האומה הערבית הגדולה ואת התנגדותם לפרויקט הציוני הם ראו תחילה כמביעה עמדה כלל-ערבית ולא דווקא פלסטינית ספציפית. הם גם לא זכו בגיבוי בינלאומי כדוגמת הצהרת בלפור וכתב המנדט על פלסטינה שחבר הלאומים העניק לבריטניה ואשר כלל את הצהרת בלפור. זו אחת הסיבות לכך שהם לא פיתחו מיזם מדינתי כדוגמת זה של היהודים. כאשר האו"ם המליץ על חלוקת הארץ, הם דחו את הרעיון ויצאו למלחמה.

כידוע, צבאות ערב לא הביסו את היהודים. במבט רטרופקטיבי ניתן לומר כי אבדה להם הזדמנות

היסטורית להקים מדינה. למה זה חשוב? הנה כמה ספקולציות שמטרתן להמחיש מה משמעותו של הכלי הקרוי "מדינה":

ייתכן שאילו הסכימו הפלסטינים להחלטת האו"ם הם היו מפתחים מוסדות מדינתיים משל עצמם ולא היו תלויים בקביעת גורלם בחסדי מדינות ערב ומוסדות הומניטריים בינלאומיים למיניהם; ייתכן שאילו הסכימו הפלסטינים להחלטת האו"ם על חלוקת הארץ והכריזו במקביל לישראל על הקמת מדינה במאי 1948, ישראל היתה נזהרת מפני כיבוש שטחים שהחלטת האו"ם הועידה למדינת פלסטין, כשם שצבאות מצרים וירדן נמנעו מכיבוש שטחים שהיו מיועדים למדינה היהודית; ייתכן שאילו הסכימו הפלסטינים להחלטת האו"ם לא היתה נוצרת בעיית הפליטים, או שממדיה היו קטנים יותר;

גל הלאומיות לא היה מוגבל לאירופה; הוא שטף גם את ארצות ערב. אלא שכאן הוא התחיל כלאומיות כלל-ערבית שנועדה לקום על הריסותיה של האימפריה העות'מאנית המתערערת.

**למה מצויים
הפלסטינים אזרחי
ישראל בתחתית
הסולם החברתי-
כלכלי? כי ב־1948
הם חוו הרס טראומטי
של קהילתם
ושל הנהגתם. כי
הם הפסידו את
מרבית הונם ואת
מטה לחמם –
חקלאות, קרקעות,
מבנים – והפכו בן
לילה מחקלאים
עצמאיים ל"ידיים
עובדות" אצל
מעסיקים יהודיים.**

יתכן שהקרקעות שמדינת ישראל הפקיעה מיישובים ערביים אחרי המלחמה ("נכסי נפקדים") לא היו מופקעות; ייתכן שרצף טריטוריאלי פלסטיני, כפי שהבטיחה החלטת האו"ם, היה מונע קרע בין הגדה ובין עזה והיה "עם מי לדבר"; ייתכן שב־1967 ישראל היתה נרתעת מכיבוש הגדה המערבית ורצועת עזה.

למה מצויים הפלסטינים אזרחי ישראל בתחתית הסולם החברתי-כלכלי? כי ב־1948 הם חוו הרס טראומטי של קהילתם ושל הנהגתם. כי הם הפסידו את מרבית הונם ואת מטה לחמם – חקלאות, קרקעות, מבנים – והפכו בן לילה מחקלאים עצמאיים ל"ידיים עובדות" אצל מעסיקים יהודיים. כי במשך כל השנים שחלפו מאז הם הודרו ממבצעי פיתוח מדינתיים ישראלים. כי במשך שנים נהגה בהם ישראל כאילו כל שיפור וקידום שלהם מהווה איום על עוצמתה ועל עצם קיומה של המדינה היהודית.

מקור הפרנסה העיקרי של הפלסטינים, הן תושבי השטחים שנכבשו ב־1948 והן תושבי השטחים שנכבשו ב־1967, הוא שוק העבודה הישראלי, בעיקר ענף הבינוי.

בהיעדר מדינה פלסטינית, הם בונים את ישראל.

יהודי ערב

למה יהודים שעלו או הועלו מארצות ערב מצויים ככלל במדרגה חברתית-כלכלית נמוכה מזו של האשכנזים?

מבחינת יהודי ארצות ערב, ציון לא היתה משאת נפש מדינתית אלא – בניסוחו היפה של עמיאל אלקלעי – “חלק ממרחב ציביליזציוני שבו יכלו לנוע מקצה לקצה כאשר ארץ הקודש היא תחנה אחת מני רבות על דרך מוכרת היטב.”⁹ ביטוי לכך נתן איש הציבור היהודי-עירקי יחזקאל ששון בראיון לעיתון ציוני בו טען כי היהודים העירקים – שחיו שם אלפי שנים – הם “ערבים לגמרי” – בהתנהגותם, במנהגיהם, בלבושם ובשפתם.¹⁰

בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 חוו היהודים במרחב זה שתי תהפוכות משמעותיות: קולוניאליזם וציונות. (ויש כידוע מי שיגידו כי במקרה הציוני, השניים

אינם אלא אחד). עד ל-1948 הציונות לא היתה אופציה ראשונה או עיקרית. יהודים רבים נהנו מן הקולוניזציה האירופית הודות להשכלתם ולנסיונם במסחר בינלאומי. רבים אחרים היו פעילים במאבקי הדה-קולוניזציה. אפשר לפנטז על האפשרויות שהקולוניזציה היתה פותחת בפני היהודים – לשמש כ“סוכנים מודרניזטוריים”. אפשר לפנטז על האפשרויות שהדה-קולוניזציה היתה פותחת בפני היהודים. אך התחככותם של חלק מן היהודים עם השליטים האירופיים החשידה אותם בעיני שכניהם; באה הציונות, העמיקה את החשדות ויצרה עוינות. באה המלחמה ב-1948 – ובעיקר הניצחון של היהודים – והפכה את המשך החיים של רבות מן הקהילות הללו לבלתי אפשרי. כפי שאמר בן גוריון, הקהילה היהודית-ערבית היא אולי הקהילה היהודית

9 Alcalay, Amiel. 1993. *After Jews and Arabs: Remaking Levantine Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 20, 24.

10 Kazaz, Nissim. 1991. *The Jews in Iraq in the Twentieth Century*. Jerusalem: The Ben Tzvi Institute for the Study of the Jewish Communities in the East (In Hebrew), p. 319, appendix A.

התחככותם של חלק מן היהודים עם השליטים האירופיים החשידה אותם בעיני שכניהם; באה הציונות, העמיקה את החשדות ויצרה עוינות. באה המלחמה ב-1948 – ובעיקר הניצחון של היהודים – והפכה את המשך החיים של רבות מן הקהילות הללו לבלתי אפשרי.

כפי שאמר בן גוריון, הקהילה היהודית ערבית היא אולי הקהילה היהודית היחידה בעולם שהיא קורבן של הציונות.

היחידה בעולם שהיא קורבן של הציונות.¹¹ גם כך המשיכו רבים להיצמד לבתיהם ולשכונותיהם. אך בסופו של דבר עקרו כמעט כולם, חלקם לארצות האם הקולוניאליסטיות ורובם לישראל, המדינה הצעירה שהיתה זקוקה להם מאוד, בעקבות השמדת יהודי אירופה. יהודי ערב הובאו לארץ במבצעי מילוט חשאיים מאורגנים על ידי ישראל, כשהם נאלצים לנטוש את רוב רכושם מאחוריהם ומגיעים ארצה כשהם תלויים כמעט בכל בשלטונות המדינה החדשה – שלא היה לה הרבה לתת, בלשון המעטה. בין השאר הם הפסידו את היתרון היחסי שהיה יכול להיות להם לולא הועלו לישראל – הרשתות המסחריות ברחבי אסיה ואפריקה שהתבססו על הקשרים עם הקהילות היהודיות מהודו ועד מרוקו.

אולי חשוב מכל – הנהגת הקהילות היהודיות נדחקה לשוליים: שליחים של מדינת ישראל הם שניהלו את

המשא ומתן עם ממשלות ערב על יציאת היהודים. יהודים אלה הגיעו לישראל כפליטים.

יהודי ערב לא היו היהודים היחידים שהגיעו באותן שנים כפליטים. ניצולי השואה שהחלו להגיע מיד עם הקמת המדינה עברו תהפוכות לאין ערוך איומות משלהם. היתרון הכלכלי העיקרי שלהם היה שהם יושבו בחלקם הגדול במרכז הארץ, מה שהקל על קליטתם בשוק העבודה.

11 Hacoen ,Dvora .1994 .*Immigrants in Turmoil :The Great Wave of Immigration to Israel and its Absorption1948-1953* ,. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi. (In Hebrew), pp. 212.

המדינה ואנחנו

המדינה היא המסגרת הארגונית האנושית המרכזית שהולידה המאה ה-20. במרחבים האימפריאליים של אירופה ובמרחבים הקולוניאליים באסיה ובאפריקה, קמו להם קולקטיבים אנושיים, התארגנו תחת הדגלים של "חופש" ו"הגדרה עצמית" ו"הצטיידו" במדינות. זאת, על בסיס התקווה כי מדינות אלה תוכלנה לשמש למימוש הציפיות הגדולות שעוררו שלוש המהפכות הגדולות של המאות ה-18 וה-19 – מהפכת הנאורות, המהפכה הצרפתית והמהפכה התעשייתית. ב-1900 היו בנמצא 49 מדינות; מאז גדל מספרן כמעט פי 4 לכדי 195.¹²

זה כמובן לא אומר שהקמת מדינה מבטיחה את הפירות הצפויים: ישנן כידוע מדינות רבות שמתקשות בעצם קיומן – מה שהאמריקאים מכנים בשם "מדינות

כושלות". כינון מדינה גם אינו מבטיח קידום שוויון: די עם נזכיר כי ברבות מן המדינות החדשות, ובעיקר באלה המתקיימות מייצוא משאבי טבע, פירות הצמיחה מתרכזים באופן קיצוני אצל מיעוט, במקרה הרע או אצל זרים, במקרה הרע עוד יותר.

ועם זאת, קולקטיב החפץ בשגשוג, תיעוש, השכלה, קידמה וכיו"ב מוטב ש"יצטייד" במדינה – או שיזכה במעמד של שותף שווה זכויות בבעלות על מדינה קיימת.

זה כמובן נכון גם לגבי הקולקטיב הפלסטיני. ללא מדינה, שערי מועדון השחקנים הכלכליים בעולם נעולים בפניהם. הם לא יכולים לשאת ולתת כשוויים בין שווים לא רק עם ישראל אלא אפילו לא עם מדינות ערב השכנות. מרביתם, בוודאי אלה שבשטחים הכבושים,

במרחבים האימפריאליים
ובמרחבים הקולוניאליים
קמו להם קולקטיבים
אנושיים, התארגנו תחת
הדגלים של "חופש"
ו"הגדרה עצמית"
ו"הצטיידו" במדינות.
זאת, על בסיס התקווה
כי מדינות אלה תוכלנה
לשמש למימוש הציפיות
הגדולות שעוררו שלוש
המהפכות הגדולות.

12 ועוד שתיים שהן בתקן של משקיפות: הוותיקן ופלסטין.

**בישראל, שבה
נרשמת התרחבות
משמעותית של
המעמד הבינוני,
שיעור העניים
בקרב הפלסטינים
הוא עדיין למעלה
ממחצית משקי
הבית, שיעור
דומה רק לזה של
היהודים החרדים.**

פליטים עניים חסרי יכולת ליזום מהלכים מקדמי שוויון. בישראל, שבה נרשמת התרחבות משמעותית של המעמד הבינוני, שיעור העניים בקרב הפלסטינים הוא עדיין למעלה ממחצית משקי הבית, שיעור דומה רק לזה של היהודים החרדים.

ישראל מצדה עושה ככל יכולתה למנוע הקמתה של מדינה פלסטינית, תוך שהיא נוקטת במדיניות של כיבוש עמוק המתבסס על רשת סבוכה של התנחלויות ועל כוחות צבא גדולים, כולל עשרות יחידות שכל עיסוקן דיכוי ההתנגדות הפלסטינית לכיבוש.

מזרחים הם חלק מן הקולקטיב היהודי ההגמוני, אך עדיין נאבקים על הכרה בזכותם, בתור שכאלה, לנתח הולם ב"בעלות" על המדינה. זה בא לידי ביטוי במישור הפוליטי-סמלי ("ראש ממשלה מזרחי") ובמישור התרבותי ("מוסיקה מזרחית" או ישראלית?), אבל גם, אם לא בעיקר, בקביעת סדר יום לאומי מקדם מוביליות. לדוגמא, מאבק בהסללה באשר היא – בחינוך, בהשכלה הגבוהה, בצבא.

אי-שוויון:

שני מעמדות? שלושה? ואולי ארבעה?

ביסוד הכתיבה בידי מרקס ואנגלס של אחד הטקסטים החשובים בתולדות החתירה האנושית לשוויון, הלא הוא המניפסט הקומוניסטי, שבו הם קבעו כי "החברה כולה מתפלגת והולכת לשני מחנות עוינים גדולים, הניצבים במישרין זה כנגד זה: בורגנות ופרולטריון." חברה ללא מעמדות הפכה למודל אינטלקטואלי ופוליטי נחשק של שוויון.

הניגוד בין "שני המחנות העוינים" עמד ביסודם של עימותים רבים לאורך המאה ה-20 – מאבקי איגודים מקצועיים, עימותי "שמאל" ו"ימין", המהפכה הבולשביקית ברוסיה, מלחמות שחרור ברחבי העולם הקולוניאלי, המלחמה הקרה והעימות הגרעיני ועוד.

בישראל, בשניים-שלושה העשורים הראשונים להקמת המדינה, שררו שני מצבים של "שני מחנות עוינים גדולים": הראשון הציב אלה מול אלה את

המעמד הבינוני נחשב ל"המצאה" החברתית החשובה והחיובית ביותר של המאה העשרים, הן במובן של רמת חיים המתחייבת ממהפכת הנאורות, המהפכה הצרפתית והמהפכה התעשייתית והן במובן של "שייכות" לזרם המרכזי של החברה. המעמד הבינוני המערבי הוא תוצר של צמיחת ענפי כלכלה חדשים, ובראשם השירותים הפרטיים והציבוריים המאויישים על ידי עובדים ועובדות בעלי צווארון לבן. המעמד הבינוני הוא כמובן גם תוצר של עשרות שנות מאבק של איגודים מקצועיים על שכר הוגן ועל תנאי עבודה הוגנים.

מעמד בינוני מסמן חלופה פוליטית-כלכלית חיובית לחלוקת החברה התעשייתית לשניים, בורגנות ופרולטריון – החלוקה החברתית הבולטת של המאה התשע-עשרה. בורגנים בעלי הון מחד ומאיזך פועלים שכל הונם הוא שרירי גופם. השאיפה לשנות זאת וליצור חברה שוויונית עמדה

**מזרחים ומזרחיות
החלו מטפסים אל
שורות המעמד הבינוני
לרוב בשנות השבעים
והשמונים של המאה
הקודמת, הגברים
בעיקר בזרועות
הביטחון והנשים
בשירותים החברתיים
ובמינהל הציבורי.**

הבורגנות האשכנזית ("המעמד הבינוני יציר המדינה" של כרמי ורזנפלד), שאיישה את מרבית עמדות השלטון, הניהול והפיקוח, אל מול עולי ארצות ערב, שמבצעי הפיתוח הכלכלי הועידו אותם לפרולטריוזציה. המצב השני של "שני מחנות עוינים גדולים" הציב אלה מול אלה את הבורגנות היהודית אל מול הפלסטינים שנשאר וּאזרחו. יהודים ותיקים שענו לסיווג "פועלים" ירדו מן הבמה תוך עשור אחד או שניים.

מזרחים ומזרחיות החלו מטפסים אל שורות המעמד הבינוני בשנות השבעים והשמונים של המאה הקודמת, הגברים בעיקר בזרועות הביטחון והנשים בשירותים החברתיים ובמינהל הציבורי. פלסטינים אזרחי ישראל החלו מגיעים אל מעמד הביניים מאוחר עוד יותר – רק בשניים־שלושה העשורים האחרונים, בין השאר הודות להתרחבות ההשכלה הגבוהה ופתיחת שערי התעסוקה במערכת הבריאות.¹³

כולם "נקלטו". הפרויקט הציוני הצליח. ובכל זאת דומה כי 1948 עדיין לא הסתיימה. מזרחים חשים מקופחים בכל הנוגע לחלקם ב"בעלות" על המדינה והפלסטינים אזרחי ישראל ממשיכים להיאבק על גבולות אזרחותם.

עם התפרקות ברית המועצות ב־1989, כתב פרנסיס פוקויאמה את מאמרו האופטימי הידוע אודות קץ ההיסטוריה, כשהוא מתבסס על ההנחה כי העימות המעמדי יפנה מעתה מקום להגמוניה ליברלית.¹⁴ הליברליזם מציע מודל מעמדי חלופי לזה של מרקס ואנגלס: אל מול תמונת־העולם הדיכוטומית, ספוגת האי־שוויון, הניצול והעוינות, העמיד הליברליזם תמונת עולם פחות אפוקליפטית, פחות לעומתית, אמריקנית יותר, אולי אפילו הוליוודית, שהיא רציפה ולא דיכוטומית, מרגיעה ונוסכת אופטימיות; תמונת עולם המחלקת את החברה לא לשניים אלא לשלושה מעמדות: גבוה, בינוני ונמוך. תמונת עולם זו ביקשה לשקף את המעבר, בעיקר

13 חיידק, עזיז. 2022. מעמד הביניים הערבי־פלסטיני החדש בישראל: היבטים כלכליים, חברתיים־תרבותיים ופוליטיים. תל אביב: מרכז תמי שטיינמן.

14 Fukuyama, F. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.

**הוספת מעמד שלישי,
אמצעי או "בינוני", שוברת
את הדיכוטומיה ומרגיעה
את החשש מפני עימות.
היא מרגיעה בראש
ובראשונה את אנשי
המעמד הגבוה, שנהנים
מחגורת מגן שמשמש
להם המעמד הבינוני מפני
מחאות המעמד הנמוך.**

אין תהומות, אין בורגנות ואין פרולטריון: במקומם יש "מקבלי שכר גבוה", מקבלי שכר בינוני ו"מקבלי שכר נמוך".

המאפיין השלישי הוא האופטימיות. במקום תחושת המועקה המלווה את החלוקה הדיכוטומית – אצל הבורגנים, חשש מתמיד מפני מהפכה ואצל הפרולטריון, מועקה ותחושת קיפוח וגורל אכזר.

המאפיין החשוב הרביעי הוא האינדיבידואליזציה של האי-שוויון. כיוון שקו ההכנסות הוא רציף וכיוון שהמרחקים בו בין רמת הכנסה אחת לשכנתה אינם גדולים, מתקבל הרושם שקיימת אפשרות של תזוזה כלפי מעלה (וחשש מפני נפילה כלפי מטה, כמובן). במלים אחרות, מיקומו של הפרט על פני הרצף תלוי במידה מסוימת בו עצמו. הפער הוא אישי ולא קבוצתי (מעמדי). הפרט, גם אם הוא מתחיל את מירוץ החיים בנקודת שכר נמוכה, אמור להיות מסוגל לטפס במעלה הרצף אם רק יתמקד ויתאמץ. האחריות היא אישית. אין מערכת (system) הקובעת

בארצות המערב, מכלכלה מבוססת תעשייה לכלכלת שירותים כמו גם את השיפור בתנאי העבודה בתעשייה, פרי מאבקים של איגודים מקצועיים.¹⁵

תמונת עולם זאת היא מרגיעה ביסודה. הוספת מעמד שלישי, אמצעי או "בינוני", שוברת את הדיכוטומיה ומרגיעה את החשש מפני עימות. היא מרגיעה בראש ובראשונה את אנשי המעמד הגבוה, שהמעמד הבינוני משמש להם חגורת מגן מפני מחאות המעמד הנמוך. על פי תמונת עולם זו, הסדר החברתי מתערער רק כאשר המעמד הבינוני מתקומם. זה קורה לעתים קרובות לאחרונה, עקב הפגיעות שחוללה הגלובליזציה בשורות המעמד הבינוני, בייחוד זה הנמוך – בארצות המערב. זה קרה גם בישראל ב־2011.

מאפיין בולט נוסף של תמונת עולם זו היא הרציפות. את מקומה של הדיכוטומיה שבמרכזה פעורה תהום תפס עתה קו רצוף כאשר כל פרט אנושי ממוקם במקום כלשהו לאורכו.

15 C. Wright Mills .1951 .White Collar :The American Middle Classes. Oxford University Press.

**סקרי דעת קהל
אמריקניים הרבו
למצוא שוב ושוב כי
מרבית הנשאלים נוטים
להזדהות כ"מעמד
בינוני". איש/ה
אינו רוצה להזדהות
כמשתייך למעמד
"נמוך", כשם שמעטים
מוכנים להתבלט
בציבור כמשתייכים
לאליטה הכלכלית.**

גורלות: גורלו של כל פרט נתון בידיו־הוא. הקפיצה הקבוצתית מעל פני התהום הבין־מעמדית פינתה את מקומה לטיפוס אינדיבידואלי עקשני במעלה חבל ארוך.

המאפיין החשוב האחרון הוא הקלילות של פעולת השיוך העצמי שהמונח "בינוני" מאפשרת. סקרי דעת קהל אמריקניים מוצאים שוב ושוב כי מרבית הנשאלים נוטים להזדהות כ"מעמד בינוני". איש/ה אינו רוצה להזדהות כמשתייך למעמד "נמוך", כשם שמעטים מוכנים להתבלט בציבור כמשתייכים לאליטה הכלכלית.

המודל התלת־מעמדי, שמשמעותו העיקרית שקט תעשייתי, דחק לשוליים את המודל הדו־מעמדי, שמשמעותו העיקרית מאבק מעמדי.

אבל כיום, בתחילת המאה ה־21, דומה כי המודל התלת־מעמדי שבמרכזו מעמד ביניים רחב, הולך ומתערער. הכלכלן הצרפתי תומא פיקטי מצא כי בארצות המפותחות, שיעור הגידול של ההון, המרוכז

בידי המאון העליון, גבוה יותר משיעור הצמיחה של כלל המשק.¹⁶ והצמיחה, כידוע, היא זו האמורה להיטיב עם כלל האוכלוסייה ולאפשר התרחבות של המעמד הבינוני. מזה למעלה משלושה עשורים, הנתונים מצביעים על הצטמקות של המעמד הבינוני.¹⁷ גם בישראל החלה הגלובליזציה לפגוע במעמד הבינוני. בעברית פשוטה, האי־שוויון, במקום שיקטן, גדל. התחזית האופטימית של פרנסיס פוקוימה הולכת ומתפוגגת. רבות מן המדינות שכוננו במהלך המאה ה־20 אינן מסוגלות לספק למרבית אזרחיהן כניסה אל העולם המפותח. ובארצות המפותחות, קבוצות מיעוט רבות אינן מסוגלות להשיג דריסת רגל במעמד הבינוני.

וכל זאת בשעה שאנו צופים בהתהוותה של שכבה חברתית מסוג חדש. נקרא לה "טייקונים על־מדינתיים". מעמד רביעי? טייקונים העושים את הונם לאו דווקא מניצול של פועלים אלא מהאבסת המעמד הבינוני ואפילו זה שמעליו במוצרים או שירותים המתרחקים והולכים מהצרכים הממשיים האנושיים.

16 Piketty, Thomas. 2013. *Capital in the Twenty First Century*. Cambridge: Belknap/Harvard.

17 שלמה סבירסקי ואיתי קונור-אטיאס, *הצטמקותו של המעמד הבינוני בישראל*, שנים שונות.

אי־שוויון: הלמ"ס לא סופרת את העושר

בדרך כלל משווים שכר אישי ו/או הכנסה של משק בית, בעיקר משכר, השוואה שמתירה את העשירים ו/או את עושרם מחוץ להשוואה, שכן אצל עשירים, נתוני שכר הם לא בהכרח הנתונים המשמעותיים ביותר.

בסיכומו של דבר, הלמ"ס לא סופרת את העושר. אחת לחודש מפרסמת הלמ"ס את השכר הממוצע במשק – בחודש אוקטובר 2022 עמד השכר הממוצע למשרת שכיר במחירים שוטפים על 12,214 ₪;

כמו כן מפרסמת הלמ"ס את ההכנסה החודשית של משקי בית – מעבודה, מקצבאות ותמיכות ומהון.¹⁸ ב־2018, השנה האחרונה עברה יש נתוני הכנסה של משקי בית – ההכנסה הממוצעת של משקי בית בעשירון העליון עמדה על 55,531 ₪ בעוד שזו של העשירון התחתון עמדה על 5,142 ₪.

בהינתן העובדה שסוגיית האי־שוויון ניצבת במרכז הזירה הפוליטית־כלכלית לפחות מאז עמדו הוגים ופעילים על השלכותיה החברתיות הבעייתיות של המהפכה התעשייתית, מוזר הדבר שעדיין אין לנו דרך מוסכמת לענות על שתי השאלות העיקריות בסוגיית השוויון: "שווים במה" ו"שווים למי". בדרך כלל משווים שכר אישי ו/או הכנסה של משק בית, בעיקר משכר, השוואה שמתירה את העשירים ו/או את עושרם מחוץ להשוואה, שכן אצל עשירים, נתוני שכר הם לא בהכרח הנתונים המשמעותיים ביותר. ובאשר ל"שווים למי", גם כאן העשירים נותרים לרוב מחוץ למדגם של סקרי ההכנסות של הלמ"ס, בגלל בעיות של ייצוג, כפי שנפרט להלן.

18 שכירים ועצמאים. עצמאים מהווים כ־13% מן המועסקים. רובם עובדים בגפם: כמחציתם מספקים שירותים תאגידיים וכמחציתם שירותים ביתיים ושכונתיים.

בניגוד לעובדות ועובדים מן השורה, שהכנסתם רשומה בצורה של מספר אחד על דף "התלוש" – אצל בעלי ההון העושר כה רב, מקורותיו כה מגוונים והוא מפוזר בארצות כה רבות עד שצריך סוללה של עורכי דין ורואי חשבון כדי לאתר אותו, לספור אותו או להעריך אותו.

גוף ממשלתי אחר, מינהל הכנסות המדינה שבמשרד האוצר, מפרסם נתון ברזולוציה גבוהה יותר – ההכנסה הממוצעת של משקי בית המשתייכים למאון העליון, שהוא העשירון העליון של העשירון העליון. ב־2018, ההכנסה החודשית הממוצעת של משקי בית במאון העליון עמדה על 138,701 ₪. יש לציין כי במאון זה, חלק גדול (63%) מן ההכנסה הוא מהון ולא משכר.¹⁹

5,142 ש"ח, 55,531 ש"ח, 138,701 ₪. אלה סכומים המייצגים פערים עצומים. אלא שבפועל הפערים גדולים עוד יותר. נתוני הלמ"ס לא מייצגים את העושר ובעיקר את העושר הגדול, זה של הטייקונים. טייקונים הם בעלי התאגידים הרב־לאומיים, היודעים להשתמש בעושרם לא רק כדי לצבור עוד ועוד כסף אלא גם כדי להכתיב כיווני פיתוח שבעבר הלא רחוק נתפסו כנתונים לאחריותה של המדינה.

טייקונים אלה אינם עומדים על אותו רצף של כלל המועסקים.

19 משרד האוצר, מינהל הכנסות המדינה, 2021: עמ' 36.

הלמ"ס אינה אוספת נתונים אודות יזמים. הנתונים המתפרסמים מעת לעת הם הערכות של מוסדות פיננסיים בינלאומיים.²⁰ בישראל אין מס עושר ועל כן הלמ"ס לא אוספת נתונים על עושר. אמנם, כיום נהוג מס עושר רק ב־4 ארצות – ספרד, נורבגיה, שוויץ ובלגיה, אלא שבישראל אין גם מס ירושה או מס עזבון, הקיימים במרבית הארצות החברות בארגון ה־OECD.

בניגוד לעובדות ועובדים מן השורה, שהכנסתם רשומה בצורה של מספר אחד על דף "התלוש" – אצל בעלי ההון העושר כה רב, מקורותיו כה מגוונים והוא מפוזר בארצות כה רבות עד שצריך סוללה של עורכי דין ורואי חשבון כדי לאתר אותו, לספור אותו או להעריך אותו. מכר אמיד אמר לי פעם: "שלמה, אין לי מושג כמה כסף יש לי".

יוצא כי הנתונים המשמשים למדידת האי־שוויון – למשל, מדד הג'יני – אינם כוללים את האזרחים "השווים" ביותר. אצל אנשים אלה, תלוש השכר שלהם – אם הם בכלל

מקבלים תלוש – הוא פריט המידע הפחות מעניין. מדובר במעסיקים הגדולים ביותר, בעלי התאגידים הגדולים, היזמים הטכנולוגיים הגדולים, המשקיעים הפיננסיים הגדולים, מקבלי הזכויות המדינתיות הגדולים, הסטארט-אפיסטים, הקבלנים, היבואנים. אלה האנשים המעצבים את המשק ובעקבות זאת את האי-שוויון. הם הקובעים את רמת התעסוקה, את מדיניות השכר, את מחירי המצרכים.

שכבה חברתית זו, שאפשר להעניק לה שם זמני של "טייקונים על-מדינתיים". הם "ההמצאה" החשובה ביותר – עד כה – של המאה ה-21. הם החידוש הגדול של השיח הציבורי בסוגיית השוויון/אי-שוויון.

העובדות האלה הופכות את ההון הפרטי לסוגייה ציבורית. הענין המרכזי כאן הוא לא "התלוש" של אנשים אלה וגם לא רמת החיים הפרטית שלהם אלא מהו ההון העומד לרשותם ומה הם עושים איתו. אלה שאלות ציבוריות, לא פרטיות. אלה נתונים הדומים באופיים לנתוני תקציב המדינה – כספים המיועדים למימון פרויקטים בעלי השלכות ציבוריות. אלא שאם בעבר היה תקציב המדינה תוצאה של ליהטוט הממשלה בין האינטרסים הלאומיים השונים, הרי שכיום הטייקונים הם המלהטטים באינטרסים

שלהם בארצות השונות בהן הם פועלים. ובניסוח אחר – אם בעבר יכלו מדינות ללהטט בטייקונים, היום הטייקונים הם המלהטטים במדינות. הרחק מעיני הציבור.

מן הראוי שנתונים אלה יהיו חשופים לאורה המחטא של השמש, אם להשתמש בדימוי הידוע של השופט האמריקני לואיס ברנדייס. המחשה מצוינת לצורך בחשיפה ציבורית סיפקה הכרזתם של שניים מגדולי הטייקונים העל-מדינתיים, ג'ף בזוס מאמזון ואילון מאסק מטסלה, כי ברצונם להשתמש בהונם כדי ליישב את כוכב הלכת מאדים. ביל גייטס – במשך שנים גדול הטייקונים העל-מדינתיים – השיב כי הוא מעדיף להפנות את הונו לייצור חיסונים רפואיים.²¹ חילוקי דעות אלו מבליטים את העובדה שמן הראוי שסדר היום של האנושות ייקבע באמצעות דיון ציבורי ולא על פי גחמה של טייקון זה או אחר.

הערה: נתוני האי-שוויון הממשלתיים (הלמ"ס), שהם כה בעייתיים, הם אלה המשמשים אלפי חוקרים אקדמיים, בעיקר כלכלנים וסוציולוגים, במחקריהם על אי-שוויון. גם את מרכז אדוה, כמובן.

21 BBC .03.02.2023 .Bill Gates would rather pay for vaccines than travel to Mars.

אי-שוויון בחלל

ומה באשר לשוויון?

מאז מלחמת העולם השנייה, העושר התרכז בידי מעטים. כיום, אחוז אחד של האנושות מחזיק ב-50% מן העושר העולמי.

ההישג המשמעותי ביותר של המהפכה התעשייתית הוא העלייה הכללית ברמת החיים. טלפון סלולרי לכל פועל. עבור מחצית בני האדם, זהו גם הפריט הטכנולוגי היחיד המצוי בכיסם.

בפברואר 2022 טס אזרח ישראלי בחללית שהקיפה את כדור הארץ. הכרטיס עלה לו 50 מיליון דולר. מחיר של 200,000 טלפונים סלולריים (לפי עלות ממוצעת של 250 דולר ליחידה).

במהלך שלוש המאות שחלפו מאז מהפכת הנאורות, הצליחו בני האנוש, הודות לתבונות המייחדת אותם משאר ייצורים חיים והודות להשקעה של משאבים ציבוריים רבים, לממש שני הישגים מדעיים וטכנולוגיים יוצאי דופן:

האחד – האפשרות של התנתקות מכדור הארץ (ונחיתה, בינתיים, בירח):

השני – שליטה בתהליך היתוך הגרעין, דבר המאפשר לאדם לעשות את אשר עד כה נחשב ליכולת ייחודית של הטבע שהיא כמו של אלוהים: השמדת האנושות.

מרכז אדוה

טלפון: 03-5608871 | www.adva.org | contact@adva.org